

B OEKEN

[B] DWALEN OVER VELDEN VAN TOEN. ESSAYS VAN TON LEMAIRE

De (post)industriële samenleving weet het haast niet meer, maar er is toch echt een tijd geweest waarin ons voedsel van het land kwam en niet uit de supermarkt. De velden waar dat voedsel werd gewonnen liggen ver uit ons geheugen. De titel van Ton Lemaire's jongste boek, *Verre velden*, moet daar wel mee te maken hebben. De akkerlanden rond steden en dorpen waren vroeger de streken waar de basis van het bestaan te vinden was. Er werd gehooïd, geoogst, geploegd. De armen konden er in de oogsttijd een graantje van de overvloed meepikken, dagloners vonden er werk.

Verre velden bestaat voor bijna twee derde uit een reeks "agrarische" essays die onderling met elkaar verbonden zijn. Ze gaan over de betekenis van bloem en plant, met name de roos, over de korenvelden die delen van Nederland ooit bedekten, over braakliggend land, communale gronden en het verschijnsel van het aren lezen. Het zijn stuk voor stuk gedegen en breed uitgewerkte culturele studies, over thema's die in de stedelijke samenleving in de vergetelheid zijn geraakt, maar ze hebben tegelijk ook een wat losse structuur, zodat motiefjes die in het ene essay genoemd worden in een later essay weer terugkeren. Zo duiken de romantische dichter Rilke en zijn

begrip van het *Weltinnenraum* en Etty Hillesums beleving van het landschap in verschillende essays op, hoewel Lemaire in een apart essay over Rilke ook aandacht besteedt aan Hillesum. Het sociaal-kritische motief van het aren lezen en de gemene gronden komt ook op diverse plaatsen voor. Daardoor heeft deze reeks essays het karakter gekregen van een suite.

Buiten deze rurale suite, die loopt van het essay over Rilke tot en met een groot stuk over archeologie en de komst van de landbouw in Europa, komt in deze bundel het "veld" ook nog in de overdrachtelijke zin van het woord aan bod, als "aandachtsgebied" of "thematische ruimte", waar Lemaire enkele essays heeft opgenomen over onderwerpen die hem zijn leven lang als filosoof en antropoloog hebben beziggehouden, zoals de kritische functie van de filosofie en de verhouding van de westerse cultuur tot de "wilden", met name de indianen. Eén van die essays, "Het lied van Hiawatha", groeide begin 2013 uit tot een aparte publicatie (het nieuwjaarsgeschenk van Lemaire's uitgeverij, Ambo|Anthos). Het andere, over de Chileense indianen en de Franse avonturier en zonderling Antoine de Tounens, die zich tot koning van Araucanië en Patagonië liet kronen, staat in deze bundel.

De vraag ligt voor de hand of deze bundel bedoeld is als afsluiting van Lemaire's oeuvre. Daar lijkt het

Piet Meiners, *Aren lezen*, olieverfschilderij, late negentiende eeuw,
bron: www.hetgeheugenvannederland.nl.

wel op, hoewel de auteur zelf, die de zeventig weliswaar gepasseerd is maar de laatste jaren veel origineel werk heeft gepubliceerd, daar wijselijk geen uitspraken over doet. Net als in deze essays bestrijken Lemaire's boeken een grote diversiteit aan "velden", zoals de antropologie, het landschap, literatuur en kunst en ecologie, en net als in dat hele werk is er in deze bundel een sterke thematische focus die je zou kunnen bestempelen als kritisch-romantisch. Lemaire is voortdurend op zoek naar wat er in de huidige (post)industriële en door techniek overheerste samenleving verloren dreigt te gaan – of al is gegaan – en kritiseert het vooruitgangdenken daarmee vanuit vele invalshoeken. De bundel is dus representatief voor Lemaire's hele schrijversbestaan en kan gezien worden als een stijlvolle afsluiting.

Wat in deze bundel, nu alles zo compact bij elkaar staat, vooral sterk naar voren komt is de intellectuele spanwijdte van de schrijver Lemaire. Hij wordt meestal gezien als een academische schrijver, en het is waar dat zijn stijl altijd een academische ernst kent, ingegeven door de wil om zijn beweringen te staven, maar in deze bundel krijgen de persoonlijke toon, de originaliteit van onderwerp en invalshoek, en de lyriek volop de ruimte. Het literaire gehalte van deze essays is hoog.

Een tweede, volgens mij nog belangrijker aspect van deze essays is de cultuurfenomenologische

kracht ervan. Lemaire brengt op papier tot leven wat de korenvelden en de oogsttijd – met de rijen maaiers onder wier zeis het koren ritmisch ruisend viel, het gekling van het wetten en de gekromde gestalten van de aren lezende vrouwen – ooit voor ons betekend hebben. Hij laat zien hoe deze velden bij schilders als Van Ruisdael en Van Gogh een hoofdrol hebben vervuld, maar nu bijna uit ons bewustzijn zijn geraakt. Hoewel doortrokken van een diepe melancholische toon over dit verlies, die Lemaire deelt met vele denkers, onder wie Heidegger en Adorno, blijven de essays toch nergens in melancholie steken. Ze zijn namelijk zo studieuze en met gevoel voor (sociaal)realistische details geschreven, dat ze deze velden in zekere zin revitaliseren in plaats van te idealiseren. Dat is zeer knap aan deze stukken: in een wisselwerking van filosofische beschouwing, historische detaillering, informatieve uitweidingen en dichterlijke close-ups verschijnt er een levend landschap waar de lezer niet alleen in vertoeft, als in een soort Panorama Mesdag, maar dat ook inspireert en horizonten aan het nu heeft. Zo is het in het essay "Braakland" volkomen natuurlijk dat het hier niet alleen over pauzes en wisselbouw gaat, maar ook over rust en afwisseling in het persoonlijke leven van nu, leegte en volheid, automobilisme en wandelen. Het is te hopen dat een literaire jury deze kwaliteiten ook eens ziet.

Kritiek heb ik slechts op een paar ondergeschikte details. Zo is het jammer dat in het essay over filosofie en het plantaardige de bioloog-wijsgeer Helmuth Plessner niet eens genoemd wordt. In zijn ijver om de dominantie van de auto in de huidige samenleving te hekelen, begaat Lemaire verder een gevaarlijke vergissing door te stellen dat jaarlijks net zo veel doden vallen in het autoverkeer als destijds bij de Watersnoodsramp van 1953. In werkelijkheid waren dat er driemaal zo veel. Dat doet niets af aan Lemaire's punt, maar het maakt hem kwetsbaar voor mensen die hem graag neerzetten als een tendentieuze cultuurpessimist. Het laatste essay over het boek heeft wat mij betreft verder een wat merkwaardige inzet, het lijkt alsof Lemaire de buitenman zich ervoor verontschuldigt dat hij ook graag binnenzit om te lezen en daarmee de vruchten van de cultuur te plukken. Mij lijkt het geen tegenstelling. Ik vind de veronderstelde oppositie, cultuur versus natuur, niet zo vruchtbaar meer. Lemaire bewijst het zelf met deze prachtige essays.

JAN-HENDRIK BAKKER

TON LEMAIRE, *Verre velden. Essays en excursies 1995-2012*, Ambo|Anthos, Amsterdam, 2013, 382 p.
